

Яковенко Р.В.

Київський національний університет ім. Т. Шевченка

СОЦІАЛЬНО-ІНФРАСТРУКТУРНІ ФАКТОРИ ВПЛИВУ НА ДЕМОГРАФІЧНІ ПРОЦЕСИ

Анотація. Стаття розкриває соціально-економічний зміст демографічної кризи, що існує в умовах перехідної економіки України. Досліджуються теоретичні та практичні аспекти впливу соціальної політики і рівня розвитку соціальної інфраструктури на тенденції до змін у демосфері. Наведено практичні напрямки поліпшення існуючого демографічного стану, рівня життя населення та ступеня інфраструктурного задоволення соціальних потреб.

Ключові слова. Інфраструктура, державні видатки, трансферти, рівень життя, комунальна власність, соціальне партнерство.

Вступ. Соціальна політика та реальні заходи держави і приватного сектору в галузі ліквідації психологічної напруги у великих та малих соціальних групах, через тимчасове поліпшення їх матеріального стану, мають короткостроковий характер. При цьому не враховуються існуючі демографічні тенденції та стратегічні напрямки розвитку соціуму, зокрема через сприяння позитивізації демографічних процесів.

Те саме стосується й часто застосовуваного терміну «соціально-демографічна політика». Відсутність глибинного теоретичного осмислення принципів впливу соціальної політики на демографічні та економічні тенденції зумовлює актуальність запропонованого дослідження. Крім соціальної політики, у вітчизняній та закордонній літературі недостатньо дослідженою залишається роль соціальної інфраструктури, саме як засобу підвищення рівня життя.

Особливу актуальність зазначена проблематика отримує в умовах сучасної демографічної кризи України. В процесі написання статті використано праці таких науковців, як Лозинська О., Гришкін В., Лісовий А., Лібанова Е., Грішнова О., Мандибуря В., Татаревська М., Розпутенко І., та ін.

Постановка завдання. Мета написання статті складається з:

- визначення стратегічного напрямку сучасної соціальної політики в умовах трансформації економіки України, формування її нових методів та способів реалізації;
- оптимізації соціальної інфраструктури як чинника демографічної стабілізації;
- визначення інших соціальних факторів, що спроможні здійснювати вплив на демографічні процеси та тенденції на теоретико-методологічному рівні.

Результати. Сучасна демографічна криза в Україні в своїй основі має дві пріоритетні передумови: недосконалість розвитку ринкових механізмів, що зумовлена, зокрема, низьким рівнем розвитку продуктивних сил, та обмеженістю сфери впливу соціальної політики. Глибина розробки заходів та механізму реалізації соціальної політики в обов'язковому порядку повинна мати довгостроковий характер, чітко визначене цільове призначення та системне економічне забезпечення. Пріоритетним завданням сучасних заходів соціальної політики має бути сприяння підвищення якості та тривалості життя, як головної, первинної ланки поліпшення демографічного стану суспільства.

На демографічну ситуацію системно впливає значна група факторів відношень та умов. До основних з них належать: а) економічні та соціально-економічні чинники (рівень життя і добробуту; рівень реальних доходів, стан маєтності, рівень зайнятості; умови життя та побуту; рівень освіти і культури тощо); б) соціально-політичні умови (внутрішні і зовнішні)... [6, с. 161].

До функцій економічних заходів демографічної політики відносять: 1) соціальну функцію захисту сімейного бюджету; 2) функцію демографічного стимулу... [2, с. 117]. Таким чином, досягається триєдина діалектична єдність таких елементів: економічні процеси – соціальний розвиток – демографічний стан.

У процесі визначення практичних аспектів впливу на демографічні процеси, особливо в умовах перехідної економіки, принципове значення мають

державні видатки, як складова соціальної політики, та обов'язковий елемент економічної системи.

Державні видатки є складовою частиною сукупного попиту, вони впливають на приватний попит а також на сукупну пропозицію. Збільшення державних видатків, безперечно змінить структуру сукупного попиту, але рівень його не обов'язково зміниться на ту ж величину [11, с. 23]. Збільшення державних видатків викликає зростання рівноважного ВВП, при цьому вплив державних видатків на рівноважний ВВП має мультиплікативний характер.

Характер такої дії зумовлює водночас декілька позитивних видів впливу: зростання реального обсягу внутрішнього виробництва, що за умов екологічної адекватності та демографічно обґрунтованої системи розподілу доходів сприяє поліпшенню рівня життя населення; цільове підвищення життєвих та соціальних стандартів. В той же час, зростання обсягу ВВП може обумовлюватись демографічним чинником: зростання чисельності населення (у довгостроковій перспективі) збільшує платоспроможний обсяг потреб, збільшуючи сукупний попит, і, у випадку повноцінної дії ринкового механізму, це призводить до зростання сукупної пропозиції (ВВП).

Держави з перехідною економікою надають перевагу цільовим трансфертам особам та домогосподарствам. В той же час країни з розвинутою економікою вирішують дилему співвідношення трансфертів домогосподарствам та субсидій і поточних трансфертів підприємствам, які власноруч визначають розміри допомоги і механізм її надання певним домогосподарствам. Безумовно, обидва елементи є обов'язковими. Перший – реалізує підтримку відносно «економічного пасивного» населення, зокрема того, що не продає на ринку ресурсів свою робочу силу; другий – не лише зміцнює демографічний потенціал, а й створює передумови для подальшого економічного зростання, як матеріального фундаменту реалізації майбутньої соціальної політики.

За умов недосконалості ринкових механізмів головною формою державного регулювання є планові розробки системи показників, які

характеризують матеріальні основи, стан і розвиток рівня життя населення. Серед них можна назвати такі:

рівні та структури доходів, споживання населенням матеріальних благ і послуг;

стан споживчого ринку;

соціальні гарантії малозабезпеченим верствам населення [3, с. 451].

Одним з головних об'єктів соціальної політики та передумов демографічних негараздів є бідність. Для отримання більш повного уявлення про бідність в країні показники бідності, що ґрунтуються на доходах, як правило, доповнюють іншими показниками, які не пов'язані з доходами, наприклад, такими, як дані про дитячу смертність, тривалість життя, рівень освіти [11, с. 161].

В найбідніших країнах люди гинуть від недоїдання та епідемій, які є постійними супутниками масової бідності, не мають можливості отримати навіть початкову освіту... [5, с. 12].

Бідність є причиною падіння рівня народжуваності, зростання обсягів еміграції, зниження освітнього рівня, погіршення стану здоров'я, зростання смертності населення тощо [5, с. 14].

Організація Об'єднаних Націй виділяє чотири основні прояви бідності у світі:

- коротка тривалість життя;
- низька професійно-освітня підготовка;
- позбавлення економічної бази для нормального життя: чистої питної води, медичних послуг, якісного харчування, тощо;
- вилучення з суспільного життя країни [5, с. 12].

Практичним завданням подолання демографічної кризи через механізм ліквідації бідності як поширеного соціального явища полягає у наступних механізмах, діючих за відповідними принципами:

- формування довгострокових соціальних (в тому числі й регіональних) програм, з перспективою оптимізації тенденцій демографічного розвитку;

- визначення життєвих стандартів на основі адекватності та своєчасності реагування на зміни в рівні цін, зростання соціальних потреб та інших детермінант, диференційовано по різних соціальних і демографічних групах;
- ефективне поєднання механізмів ринкового та державного перерозподілу доходів у процесі визначення рівня впливу держави на економічні процеси;
- виокремлення демографічних груп, що потребують первинного державного соціального забезпечення, визначення його строковості;
- розробка заходів щодо стимулювання підвищення рівня економічної участі в суспільному житті верств населення, що знаходяться в «групах демографічного ризику» або потребують державної допомоги;
- розробка прозорого механізму нарахування та отримання цільових, демографічно спрямованих державних виплат за принципом унеможливлення корупції;
- формування відповідних мотиваційних механізмів та залучення недержавного й змішаного секторів економіки, та економічного сектору «закордон» до розробки, впровадження та матеріального забезпечення соціально-демографічних програм на макро- та мікрорівні.

В умовах переходу до ринку зростає значення соціальної інфраструктури як своєрідного амортизатора суспільних конфліктів [4, с. 39]. В багатьох випадках вона виступає як чинник безпосереднього впливу на демографічні процеси: відстань до медичних закладів з наявністю доріг, транспорту та вартості перевезень; забезпечення населення якісною питною водою, опаленням тощо.

Як відомо, в Україні найнижчим є рівень інфраструктурного розвитку саме сільської місцевості, зрештою, як і рівень доходів. Не останню роль у цьому аспекті відіграє й недосконалість адміністративної будови країни, особливо в аспектах забезпечення побутових умов. Але, у випадку реалізації адміністративної реформи, необхідно провести детальний аналіз економічних витрат та демографічного ефекту від її впровадження.

В якості прикладу інституціонального розвитку забезпечення соціально-інфраструктурної політики наводимо наступне: Український фонд соціальних інвестицій був створений Кабінетом Міністрів України 28 квітня 2000 року за фінансової підтримки Світового Банку з метою покращення умов життя бідних місцевих громад і вразливих верств населення в Україні. Діяльність Фонду спрямована на:

- покращення якості соціальних і комунальних послуг для громад у селах і малих містах, зокрема: покращення умов отримання дошкільної та базової освіти, а також медичного обслуговування; покращення якості питної води; реабілітація каналізаційних і очисних споруд; реконструкція сільських доріг;

- надання інноваційних соціальних послуг для вразливих верств населення, зокрема, створення центрів денного обслуговування та реабілітації інвалідів, дітей вулиці та безпритульних дорослих, а також кризових центрів для молоді та жінок і дітей, які зазнали насильства; послуг для фостерних сімей. [9, с. 39]

Однією з економічних складових негативної дії соціальної інфраструктури, є невідповідність ціни комунальних послуг їх якості та рівню доходів населення. Це, в багатьох випадках, зумовлюється низьким рівнем управлінської підготовки робітників житлово-комунального господарства, та формою його власності. Однак, необхідно зазначити, що недоцільним як з економічної, так і з демографічної точок зору є передача у довгострокову оренду комунальних структур без наявності громадського та антимонопольного контролю. Те саме стосується й здачі зазначених об'єктів у концесію.

Питома вага комунальних підприємств сягає 70%, але досвід показує, що реструктуризація цієї галузі вже дозволила залучити значні інвестиційні ресурси для її розвитку й покращення [8, с. 67].

Ефективним способом поліпшення дії інфраструктури може стати залучення громад до управління комунальною власністю. Прийняття колективних спільних рішень щодо розміру тарифів, інвестиційної політики у цю галузь тощо, є важелем не лише поліпшення демографічного стану на рівні регіону, а й соціальної згуртованості місцевих громад. Не менш доречнішим є

залучення позик для розвитку інфраструктури з відповідним техніко-економічним обґрунтуванням та врахуванням кредитних ризиків. В такому випадку можна спостерігати явище перетворення кредитних ресурсів на демографічний потенціал, який може перетворитись на людський капітал.

Крім зазначеного, здійснювати вплив на демографічні процеси спроможні такі соціальні фактори:

- рівень освіти населення та рівень особистого/колективного економічного досвіду, як спосіб підвищення добробуту;
- рівень інформатизації суспільства, зокрема щодо способів захисту свого життя та здоров'я (в першу чергу – рівень первинних медичних знань та знань в галузі охорони праці та безпеки життєдіяльності);
- формування та трансформація суспільної свідомості, зокрема поняття „соціальне забезпечення” має трансформуватись у категорію „соціальне партнерство” із формуванням ринкового світосприйняття на основі підвищення рівня та якості економічних знань населення.

Висновки. Структура державних видатків має поєднувати в собі трансферти приватним особам та домогосподарствам, як способу тактичного реагування на соціально-економічні негаразди в суспільстві, та витрати на розвиток, відновлення та удосконалення інфраструктури, як стратегічний елемент політики позитивного впливу на демографічні процеси. Необхідність сьогодення полягає у включенні до структури державних видатків витрат на розвиток інших соціальних факторів, дослідженні їх ролі та удосконаленні механізму їх дії.

Подальші дослідження в цьому напрямку спроможні створити ефективну методологічну базу для реалізації комплексної демографічної політики через соціально-економічний механізм.

Література

1. Гришкін В.О. Соціалізація економіки України: теорія, методологія, перспективи: Монографія. – Дніпропетровськ: Пороги, 2005. – 498 с.

2. Демографическая политика в современном мире. Аничкин А.Б., Бодрова В.В. и др. – М.: Наука, 1989. - 180 с.
3. Лібанова Е. Бідність в Україні / Державна соціальна політика і рівень життя населення в Україні. Економічні ЕСЕ. – К.: Інститут реформ, 2002. - №1(12). – с. 22.
4. Лісовий А.В. Політекономічний аспект розвитку соціальної інфраструктури села // Матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції „Сучасні наукові дослідження – '2006”. Том 32. Економічні науки. – Дніпропетровськ: Наука і освіта, 2006. с. 39-42.
5. Лозинська О.Б. Феномен бідності та шляхи її подолання в Україні. // Зовнішня торгівля: право та економіка. №1(24)/2006. с. 12-15.
6. Мандибура В.О. Падіння рівня життя як чинник демографічної кризи в Україні // Наукові записки. Київський Національний університет ім. Т. Шевченка. Том 4. – К.: КПВД “Педагогіка”, 2004. С. 92-103.
7. Михасюк І., Мельник А., Крупка М., Залога З. Державне регулювання економіки. Підручник. – К.: Атіка, Ельга-Н, 2000. – 592 с.
8. Партнерство публічної влади, громадськості та приватного сектору у процесах місцевого розвитку: Монографія / Ін-т реформ; Є.О. Фишко, О.В. Бойко-Бойчук, В.М. Вакуленко, Н.А. Сич, А.Ф. Ткачук, І.Ф. Федів; За ред. Є.О. Фишка. – К.: Вирій, 2003. – 168 с.: іл.
9. Практичні аспекти інвестиційної політики на місцевому рівні. Вдович П., Григоренко Ю. та ін. – К.: Інститут реформ, 2003. - 48 с.
10. Рівень життя населення та механізми його регулювання: Автореф. дис... д-ра екон. наук: 08.09.01 / В.О. Мандибура; НАН України. Ін-т економіки. – К., 1999. – 36 с.
11. Розпутенко І. Управління державними видатками в перехідних економіках. – К.: Основи, 1993. – 223 с.